

lerden ve oğlu Ebû Ca'fer Muhammed'den hadis rivayet etmiş, kendisinden de akranı sayılan Ahmed b. Hanbel, Ebû Hâtım er-Râzî, Ebû Zûr'a er-Râzî, Fazl b. Şâzân gibi âlimler rivayette bulunmuşlardır. İbn Mâce onun rivayetlerine *es-Sünen*'inde yer vermiştir.

Dürî'nin kıraat ilmindeki kesin otoritesine karşılık hadis ilmindeki yeri üzerinde değişik değerlendirmeler yapılmıştır. Ebû Ali el-Ahvâzî ve Ukaylî kendisini *sika** kabul ederken Dârekutnî za'yıf olduğunu söylemiş, Zehebî ise Dârekutnî'nin bu ifade ile onun hadisleri ezberlemedeki yetersizliğine işaret ettiğini ileri sürmüştür (*A'âmû'n-nübelâ*, XI, 543).

Dürî bir asra yaklaşan ömrünün sonlarına doğru gözlerini kaybetti ve kaynakların çoğuna göre Şevval 246'da (Aralık 860) vefat etti. Zehebî, 248'de (862) öldüğüne dair bazı kaynaklarda (meselâ bk. İbn Hibbân, VIII, 200) yer alan rivayeti *A'âmû'n-nübelâ*'da (XI, 543) ve *Ma'rifetü'l-kurrâ*'da (I, 192) bir hata eseri olarak değerlendirmişse de *Ma'rifetü'l-kurrâ*'ın daha sonra kendisi tarafından genişletilen yazma nüshasında (vr. 65^a) hocası Hasan b. Ali'den senediyle birlikte öğrendiği bir hadise yer vererek bu senette adı geçenlerden Hâcib b. Erkin'in (ö. 306/918) "Bu hadisi ben 248'de Ebû Ömer ed-Dürî'den duydum, o da aynı yıl öldü" ifadesine işaretlerle 248'de öldüğüne dair rivayetin doğruluğuna inandığını söylemiştir.

Dürî'nin günümüze ulaştığı bilinen tek eseri *Qurâ'âtü'n-nebî*'dir. Kur'an'daki bazı kelimeleri bizzat Hz. Peygamber'in nasıl okuduğunu bildiren rivayetleri toplayan risâle sûre sırasına göre tertip edilmiştir. Eserde bir veya birkaç örnekle de olsa 114 sürenin kırk dokuzuna yer verilmiştir. Bilinen iki yazma nüshasından biri Şam'da (Zâhiriyye Ktp., nr. 348, vr. 129^a-148^b), sondan birkaç varak eksik olan diğeri ise İstanbul'da (Millet Ktp., Feyzullah Efendi, nr. 506/9, vr. 126^a-139^b) bulunmaktadır. Dürî'nin ayrıca fıkha dair *es-Sünen*'i ile *Me'ttefekât el-fâzûhû ve me'ânihî mine'l-Kur'ân*, *Eczâ'ü'l-Kur'ân* ve *Fezâ'ilü'l-Kur'ân* adlı eserlerinin mevcut olduğu kaynaklarda zikredilmektedir. Osman b. Ömer en-Nâsîrî (ö. 848/1445), Dürî ile Kâlûn arasındaki kıraat ihtilâflarının *Hilâfû'l-Kâlûn ve'd-Dürî ve ed-Dürü'n-nâzum li-rivâyeti Kâlûn ve'd-Dürî* adlı eserlerinde (yazma nüshaları için bk. *el-Fihrisü's-şâmil* : *mahtûtâtü'l-kur'ât*, I, 418, 420),

Cum'a Süheyl de Dürî ile Hafs b. Süleyman arasındaki kıraat ihtilâflarını *Mevâzî'u'l-ihtilâf beyne rivâyetey Ebî 'Ömer ed-Dürî ve Hafs b. Süleymân* adlı yüksek lisans tezinde ele almıştır (Mekke Ümmülkurrâ Üniversitesi, 1400/1980).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 364; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, III, 183-184; İbn Hibbân, *eş-Şikât*, VIII, 200; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Tecdüddü), s. 39, 287; Mekî b. Ebû Tâlib, *et-Tebşıra fi'l-kur'âti's-seb' (nşr. Muhammed Gavs en-Nedvî)*, Bombay 1402/1982, s. 175-194; Dâni, *et-Teystir* (nşr. Otto Pretezl), İstanbul 1930, s. 3; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, II, 284-285; VIII, 203-204; İbnü'l-Bâzî, *el-İknâ*, I, 94; Yâkût, *Mu'cemü'l-üdeba'*, X, 216-218; Zehebî, *A'âmû'n-nübelâ*, XI, 541-543; a.mlf., *Mizânü'l-i'tidâl*, I, 566; a.mlf., *Ma'rifetü'l-kurrâ*, Millet Ktp., Ali Emîrî, nr. 2500, vr. 64^a-65^a; a.e. (Beşşâr), I, 191-192; Safedî, *el-Vâfi*, XIII, 102-103; a.mlf., *Nektü'l-himyan* (nşr. Ahmed Zeki), Kahire 1329, s. 146; İbnü'l-Cezîrî, *Câyetü'n-nihâye*, I, 255-257; a.mlf., *en-Nesr*, I, 134; İbn Hacer, *Tehzibü'l-Tehzib*, II, 408; Dâvûdî, *Tabakâtü'l-müfessirîn*, I, 162-163; Sezgin, *GAŞ*, I, 13; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mu'ellifîn*, IV, 69; *el-Fihrisü's-şâmil* : *mahtûtâtü'l-kur'ât*, Amman 1407/1987, I, 418, 420.

TAYYAR ALTIKULAÇ

DURSUN BEY

(ö. 896/1491'den sonra)

Fâtih Sultan Mehmed dönemine ait
Târîh-i Ebû'l-Feth adlı
eseriyle tanınan Osmanlı tarihçisi.

Hayatı hakkında gerek yaşadığı devirde yazılmış olan tarihlerde, gerekse sonraki biyografik ve bibliyografik eserlerde herhangi bir bilgi yoktur. Bu konuda bugün bilinenler daha ziyade kendi eserine dayanmaktadır. Asıl adı Tûr-ı Sînâ olup bundan bozma Tursun Bey veya Dursun Bey şeklinde anılır. Halil İnalıcık'ın Bursa kadı sicillerindeki kayıtlardan tesbit ettiği göre babası, I. Murad döneminin meşhur kumandanları Firuz Bey'in (ö. 1421) oğlu, 1424'te Anadolu beylerbeyliğinde bulunmuş olan Hamza Bey'dir (WZKM, LXIX [1977], s. 56-58). Bundan da onun önde gelen bir aileye mensup olduğu anlaşılmaktadır. Dursun Bey muhtemelen 1426 civarında doğmuştur.

Eserinde yer alan bilgilere göre genç yaşta timar sahibi olan Dursun Bey iyi bir tahsil görmüş ve amcasının yanında yetişmiştir. Nitekim İstanbul'un fetihten sonraki iskânı sırasında dağıtılan emlakın sayımı ve konulan vergiyi yazma işi önce amcası Bursa Beyi Cebe Ali Bey'e

verilmişken onun işlerinin çokluğu sebebiyle bu görev kendisine tevdi edilmiştir. Görevini lâyıkıyla yerine getirip hazırladığı defteri Fâtih Sultan Mehmed'e sunmuş ve böylece sultanın muhitinde önemli bir yere sahip olmuştur (1456-1457). Aynı zamanda yaya ve müsellemler tahririni de yapan ve görevi "yazıcı" olarak belirtilen Dursun Bey 1456 yılındaki Belgrad Seferi'ne katılmıştır. Bundan sonra on iki yıl süreyle Mahmud Paşa'nın yanında divan kâtibi olarak görev yapmış ve onunla birlikte hemen bütün seferlerde bulunmuştur. Bunların ilki 1458 Sırbistan seferidir. Kendi ifadesine göre, Sırbistan'ın kesin ilhakı ile sonuçlanan bu sefer sırasında Mahmud Paşa Güvercinlik Kalesi'nin fethinin ardından Tuna ile Sava nehri arasındaki Sirem bölgesine düzenlediği akına onu "emîn" olarak göndermiştir. Daha sonra divan kâtibi sıfatıyla katıldığı seferlerde Mahmud Paşa'nın emriyle birçok hüküm kaleme aldı. 1462 Eflak ve Mıdilli seferlerine iştirak etti, ganimetlerin dağıtımında kendisine de pay verildi. Bir yıl sonra 1463 Bosna seferine de katıldığı, bu savaşın cereyanı hakkında verdiği bilgilerden anlaşılmaktadır. Fâtih Sultan Mehmed'in 1464'teki ikinci Bosna seferinde onun maiyeti arasında yer alan Dursun Bey'in bundan sonraki 1466-1467 Arnavutluk seferi, 1470 Eğriboz'un fethi, 1473'te Uzun Hasan üzerine yapılan sefer, 1476 Boğdan seferi, 1478 İskenderiye (Arnavutluk) seferi gibi çeşitli seferlere iştirak ettiği anlaşılmaktaysa da bu seferlerde kimin himayesinde bulunduğu, hangi görevlere üstlendiği bilinmemektedir.

İlk yedi yılını özetlediği II. Bayezid devri olaylarını anlatırken kendi hayatı ile ilgili bazı bilgiler de veren Dursun Bey, bu sırada Kili ve Akkirman'ın fethi haberi üzerine II. Bayezid için bir şiir yazdığını belirtir. Defterdarlık yıllarının, kesin belli olmamakla beraber 1470-1480 tarihleri arasında kısa dönemler halinde olması muhtemeldir. II. Bayezid'in saltanatı döneminde, yaklaşık kırk yıllık hizmeti sonrasında yaşlı bir devlet emeklisi olarak Bursa'da yaşayan Dursun Bey burada iken amcası Cebe Ali Bey'in vakıf mütevelliliğinde bulunmuş ve tarihini de bu sırada yazmaya başlamıştır. Eserinin telifine başladığı esnada altmış yaşlarında olan Dursun Bey'in ölüm tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte 1491'den sonra uzun süre yaşamadığı söylenebilir.

Dursun Bey'in bugün elde mevcut olan tek eseri, esas itibariyle Fâtih Sultan Mehmed'in gazâ ve fetihlerini ihtiva eden ve kendisi tarafından *Târih-i Ebû'l-Feth* adı verilen tarihidir. Fâtih Sultan Mehmed adına kaleme alınan eser, 848'de (1444) Fâtih'in ilk cülûsü ile başlayıp Hadım Ali Paşa'nın 893'teki (1488) Memlûk seferiyle sona ermekte, böylece kırk dört yıllık olayları içine almaktadır. Ailesi, tahsili ve bulunduğu görevler sayesinde devrinin tanınmış devlet ve ilim adamlarıyla birlikte bulunma imkânını elde eden Dursun Bey, devlet kademelerinde nâil olduğu mevkilerden dolayı minnet borcunu ödemek üzere kendi arzusu ile eserini yazdığını belirtmektedir.

Eserin yazılış tarihi hakkında açık bir kayıt bulunmamakla birlikte devlet erkânının mansıpları ve bunlar için kullanılan unvanlardan hareketle 902'den (1496) önce yazılmış olabileceğini ileri sürmek mümkündür. Eser önsöz, giriş ve asıl metin kısmı olmak üzere üç ana bölümden oluşmaktadır. Müellif önsözde eserin telif sebebini anlatır. Girişte özellikle padişah ve saltanat kurumu hakkında bilgiler verip yorumlar yapar ve konuyla ilgili hikâyeler anlatır. Bu bölümü, ilim ve hikmet sahibi kimselerin görüş ve fikirlerinden faydalanarak yazdığını belirtir. Bunun sonunda yer alan zeyil kısmı ise bilhassa on iki yıl hizmetinde bulunduğu ve ömrünün en verimli dönemini sohbet ve tavsiyelerini dinleyerek geçirdiği Mahmud Paşa'nın görüşlerine ayırmıştır. Burada Fâtih Sultan Mehmed'in şahsiyetiyle ilgili imalı ifadeler ve hükümdar-tebaa münasebetlerine dair fikirlere de yer verilmiştir. Dursun Bey, Fâtih Sultan Mehmed devri askerî faaliyetlerinin anlatıldığı asıl metnin başına, II. Murad'ın tahtı oğluna devrettikten sonra yeniden tahta çıkması hadisesiyle II. Bayezid devrinin ilk yedi yılındaki askerî faaliyetlerin bir kısmını da eklemiştir.

Tarihinde, "Müşâhede ettim ve beyne'n-nâs tevâtür ile sâbittir" gibi ifadeler kullanarak birçok olayı bir görgü şahidi olarak veren Dursun Bey'in eseri, Kemal Paşazâde'nin *Tevârîh-i Âl-i Osmân*'ının Fâtih Sultan Mehmed'e ayrılan yedinci defteri için en önemli kaynak olmuştur. *Târih-i Ebû'l-Feth*'in bir başka özelliği de ülkelerin fizikî coğrafyası ile askerî ve iktisadî bakımdan önem taşıyan pek çok mevki hakkında bilgiler ihtiva etmesidir. Bazan kısa cümleler, bazan da uzun paragraflar halinde naklet-

tiği bu bilgiler esere bir tarihî coğrafya niteliği kazandırmaktadır. Ayrıca bu bilgiler Fâtih'in fetih siyaseti ve stratejisi hakkında da ipuçları vermektedir.

Dursun Bey'in eserinde bu devrin bir kısım hadiselerini ihmal ettiği görülmektedir. Bu husus iki sebebe bağlanabilir. Birincisi, müellifin yazılı ve sözlü kaynaklara başvurarak ve araştırarak bir tarih yazmaktan ziyade müşâhedelerine ve işittiklerine dayanmış olmasıdır. İkincisi de olaylar karşısında ihtiyat yolunu seçmesi ve devamlı zafer görmeye alışmış bir kimse olarak bazı başarısızlık ve yenilgileri vermek istememesidir.

Târih-i Ebû'l-Feth, dil ve üslûp özellikleri bakımından aynı dönemde yazılan Âşıkpaşazâde, Oruç ve Neşrî tarihlerine hiç benzemez. Bu tarihlerde görülen kısa cümleler, süssüz kuru ifadeler yerine Dursun Bey'in eserinde Farsça ve Arapça sentaksa uygun uzun cümlelere, tasvirler sırasında bol bol sıfatlara rastlanır. Müellif Arapça ve Farsça kelime ve şekillere yer vermekle birlikte Türkçe'yi hiçbir zaman ihmal etmemiştir. Bu bakımdan onun eseriyle Kemalpaşazâde'nin eseri arasında büyük bir yakınlık gözlenir.

Eserin bugün beş nüshası bilinmektedir. Bunlardan Süleymaniye Kütüphanesi Ayasofya nüshası II. Bayezid'in mühürünü taşıdığından o devirde yazıldığı bilinen nüshadır. Diğer nüshalardan üçü Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde, Bu nüshaların yazılış ve istinsah tarihlerini tesbite yarayacak herhangi bir kayıt bulunmamakla birlikte yazı, imlâ özellikleri ve kâğıt cinslerine bakılarak XV. yüzyıl sonlarında kopya edildikleri söylenebilir. Böylece *Târih-i Ebû'l-Feth*'in bu dört nüshası aynı dönemde yazıldığı için aralarında önemli sayılabilecek muhteva farklılıkları yoktur. Eserin beşinci nüshası ise İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde bulunan çok dikkatsizce yazılmış muahhar bir nüshadır.

Târih-i Ebû'l-Feth üzerinde çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Eser önce Mehmed Ârif Bey tarafından *Târih-i Osmânî Encümeni Mecmuası*'nın ilâvesi olarak 1330 yılında yayımlanmıştır. Daha sonra A. Mertol Tulum, bütün nüshaları karşılaştırarak eserin tenkitli neşrini yapmış, sonuna da indeks ve lugatçe eklemiştir (İstanbul 1977). Ayrıca H. İnalıcık ve R. Murphey eserin tıpkıbasımı ile birlikte özet halinde İngilizce tercümesini neşretmişlerdir (Chicago 1978).

BİBLİYOGRAFYA :

Tursun Bey, *Târth-i Ebû'l-Feth* (nşr. Mehmed Ârif), TOEM ilâvesi, İstanbul 1330; a.e. (haz. Mertol Tulum), İstanbul 1977; İbn Kemal, *Tevârîh-i Âl-i Osmân*, tür.yer.; H. İnalıcık — R. Murphey, *Tursun Beg, The History of Mehmed the Conqueror*, Chicago 1978; H. İnalıcık, "Tursun Beg, Historian of Mehmed the Conqueror's Time", *WZKM*, LXIX (1977), s. 55-71.

MERTOL TULUM

DURŞUN FAKİH

(ö. 726/1326'dan sonra)

Osman Gazi adına

ilk hutbeyi okuyan kadî, âlim ve şair.

Hayatı hakkında kaynaklarda fazla bilgi bulunmayan Dursun Fakih Karamanlı olup Şeyh Edebâli'nin (ö. 726/1326) damadı ve Osman Gazi'nin bacanağıdır. Şeyh Edebâli'den tefsir, hadis ve fıkıh okudu; ona mürid oldu ve seyrü sülûkünü onun yanında tamamladı. Osman Gazi ile birlikte savaşlara katılır ve gazilere imamlik yapardı. Karacahisar'ın (bugün Eskişehir'in merkez ilçesi merkez bucağına bağlı bir köy olan Karacaşehir) fetminden (688/1289) sonra Osman Gazi tarafından şehrin kadılığına ve kiliseden çevrilen caminin imamlığına getirildi. Burada onun adına ilk cuma hutbesini okudu. Kaynaklara göre bu hutbe Osmanlılar'ın istiklâl alâmeti olarak okunan ilk hutbedir (Âşıkpaşazâde, s. 18).

Osman Gazi fethettiği yerleri beşe bölerek Bilecik'i kayınpederinin idaresine bırakmıştı (1302). Bunun üzerine Dursun Fakih Edebâli'nin yanında kaldı ve onun vefatı üzerine makamına geçerek fetva işlerini yürüttü. Ölüm tarihi hakkında kesin bilgi bulunmamakla birlikte bazı kaynaklar şeyhinin yerine geçtikten bir müddet sonra vefat ettiğini kaydeder. Kabri, Bilecik'te Şeyh Edebâli Zâviyesi içindeki türbededir. Türbede Şeyh Edebâli, Dursun Fakih ve Muhlis Baba'dan başka Edebâli'nin ahfadından bazı kimseler medfundur (Öcal, s. 130). Dursun Fakih'e bundan başka iki türbe-makam daha isnat edilmektedir. Bunlardan biri Karacahisar'da küçük bir tepe üzerinde (Ünver, s. 497), diğeri ise Söğüt'ün Küre köyü civarında başka bir tepe üzerindedir (Öcal, s. 129).

Yünus Emre, Âşık Paşa ve Gülşehrî ile çağdaş olan Dursun Fakih ayrıca Osmanlı devrinin ilk şairlerindendir. Ona nisbet edilen tek eser olarak tanınan *Gazavatnâme*, edebî özelliğinden ziyade dinî mahiyeti ve Eski Anadolu Türk